

להשתעשע במטבע

מה הגרסה הנכונה של הביטוי?

פתרונות

1. אורח רוח / אורך רוח
אורך רוח – מלשון אריכות, ההפך מקוצר רוח. שם התואר אָרַךְ רוּחַ (סבלן) נזכר כבר בספר משלי, והצירוף 'אורך רוח' – בספר בן סירא.
2. בריש גלי / בריש גלי
הצורה גלי היא צורת הבינוני של הסביל של בניין קל בארמית – מקבילתה של הצורה העברית גלוי.
3. דחה הלוך ושוב / דחה בלך ושוב
לך וְשׁוּב = 'תלך', 'תחזור'. צירוף המציין התחמקות בתואנות שונות המוכר למן הספרות הרבנית של ימי הביניים.
4. העלה על דל שפתיו / העלה על בדל שפתיו
על פי הכתוב בתהלים קמא, ג: "שִׁיתָהּ ה' שְׁמֶרָה לְפִי, נִצְרָה עַל דַּל שְׁפָתַי". משמעות הבקשה היא 'שים מחסום לפי' (שלא אדבר רע). 'שמרה' ו'נצרה' – שמות עצם שפירושים 'מנעול', 'מחסום'. 'דל שפתי' – מלשון דלת, כלומר: דלתות שפתיי, פתחי פי.
5. חלק הארי / החלק הארי
חלק הארי הוא ביטוי מתורגם שמשמעו 'חלקו של האריה'. מקור הביטוי במשלי איזופוס – כמובא ב'רגע של עברית' מאת רות אלמגור-רמון: "יצאו האריה, השועל והחמור לצוד ציד. כשהיה הטרף מונח לפנייהם הורה האריה לחמור לחלק את השלל. חילק אותו החמור לשלושה חלקים שווים. נרתח האריה, טרף את החמור והטיל את החלוקה על השועל. השועל חילק לשניים – חלק זעיר לקח לעצמו ואת הרוב נתן לאריה. לשאלתו של האריה מניין לו שיטת החלוקה הצודקת הזאת, ענה השועל: מן החמור".
6. כפֿשֿע ביני וביני... / כפֿשֿע ביני וביני...
"כְּפִשֵׁעַ בֵּינִי וּבֵינָךְ" – אומר דוד ליהונתן (שמואל א ב, ג). כפֿשֿע – כמרחק פסיעה אחת. השורש הנזכר נכתב במקרא בשי"ן שמאלית, אך בהמשך הוא החל להיכתב בסמ"ך בעקבות הזדהותם של ההגאים המובעים באותיות האלה. המעבר הזה משי"ן שמאלית לסמ"ך הוא תהליך רגיל בלשוננו. הוא החל במעבר מלשון המקרא הקדומה ללשון המקרא המאוחרת ומאפיין בעיקר את המעבר מלשון המקרא ללשון חז"ל.

האקדמיה ללשון העברית

7. ליישב את ההדורים / ליישר את ההדורים
על פי ישעיהו מה, ב: "אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֶךְ וְהַדּוּרִים אֲיַשֵּׁר". להרחבה ראו באתר האקדמיה:
<http://hebrew-academy.org.il/2014/07/06/מתקוטטים-בעברית/>
8. עשה ימים כלילות / עשה לילות כימים
בדרך כלל אדם ישן בלילה ופעיל ביום. אך יש שבגלל משימה חשובה ודחופה אנשים פעילים גם בלילה, ועליהם אומרים שהם עושים לילות כימים. בלשון הדיבור אומרים לעתים קרובות "עשה ימים כלילות" – בהיפוך הסדר ובהיפוך ההיגיון.
9. לְחַלּוּפִין / לְחַלּוּפִין
על פי לְחַלּוּטִין. המילה לְחַלּוּטִין לקוחה מלשון חז"ל ומקורה במילה חָלוּט – מנוי וגמור, מוסכם, שאין לשנותו. על פי זה נוצרו בעברית החדשה המילים 'חָלוּף' (=אלטרנטיבי) ו'לחלופין'.
10. שם לְאֵל / שם לְאֵל / שם לְאֵל / שם לְאֵל
אֵל היא מילת השלילה המוכרת לנו מן הציווי השלילי, כגון "אֵל תִּירָא". על מקור הביטוי ומשמעו ראו באתר האקדמיה: <http://hebrew-academy.org.il/2015/11/08/שם-לאל/>
11. הכיר תודה / הוקיר תודה
הצירוף 'הכיר תודה' נוצר בספרות העברית החדשה על פי 'הכיר טובה' מלשון ימי הביניים. הצירוף הקדום יותר להבעת העניין הוא 'החזיק טובה'. להרחבה ראו מאמרה של ד"ר קרן דובנוב בעמ' 3 של [אקדם 48](#).
12. לוט בערפל / לוטֵה בערפל
לוט פירושו 'עטוף', 'מכוסה'. מבחינה דקדוקית זו צורת בינוני סביל (פְּעוּל), כמו סוג ('סוגה בשושנים', כלומר גדורה), סוד (=מסויד: "בור סוד שאינו מאבד טיפה").
13. בשובה ונחת / במשובה ונחת
מקור הביטוי בישעיהו ל, טו: "בְּשׂוֹבָה וְנַחַת תִּנְשְׂעוּ, בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם". מן ההקשר עולה שהמילה שׂוֹבָה משמעה אטיות, נינוחות.
14. לסדר את האוזן / לשבר את האוזן
על הפסוק המתאר את ירידת אלוהים מהר סיני ואת ההר העשן כבבשן רש"י אומר שנאמר בְּבִשָּׁן כדי "לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע". כלומר, לשבר את המחסום שהוא האוזן ולהבקיע דרך אל השכל. נראה שהביטוי 'לשבר את האוזן' לא היה ברור די הצורך, ובלשון ימינו שינו אותו לביטוי 'לסבר את האוזן' – לעשות את הדברים סבירים, מובנים. ומכאן קצרה הדרך לשיבוש "לסדר את האוזן".

15. **קָרַם עוֹר וְגִידִים** / רקם עור וגידים

מקור הביטוי ביחזקאל פרק לד: "הִנֵּה אֲנִי מְבִיא בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם. וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גְּדִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם". קָרַם פירושו העלה קרום, התכסה בשכבה דקה מלמעלה.

השימוש במילה 'רקמה' בהקשר של תאי העור נוצר בעברית החדשה בעקבות המונח הלועזי tissue. "רקם עור וגידים" הוא שיבוש שנוצר בהשפעת דמיון הצליל לקָרַם ובשל דמיון המשמעות, שהרי אנו אומרים על דבר המתהווה שהוא 'נרקם', כגון "נרקם הסכם בין השניים".

16. **רוחש מזימות / חורש מזימות**

הפועל חָרַשׁ הושאל לציון מחשבה ותכנון פעולה: "בְּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֲרָשִׁי אֶוֹן, וְזָרְעִי עָמַל יִקְצְרֶהוּ" (איוב ד, ח), ורש"י מפרש: "כחורש זה שמכין לפני הזריעה, ואחרי כן זורעים במעשיהם...". בתנ"ך נזכרים גם 'חורשי רע' ו'חורשי טוב', ובעברית החדשה חורשים מזימות. חידוש הצירוף 'חורש מזימות' מיוחס לביאליק.

17. **כְּשִׁלְעַצְמוֹ / לְכַשְׁעַצְמוֹ**

'כשלעצמו' פירושו 'כשהדבר עומד לעצמו', 'כשבוחנים אותו ללא תלות בדברים אחרים'. הביטויים 'כשלעצמו', 'כשלעצמי' וכדומה נוצרו בדורות האחרונים, והם קיצור של 'כשהוא לעצמו', 'כשאני לעצמי' וכדומה.

18. **חֲשׂוֹף מֵרַפָּא / חֲשׂוֹף מֵרַפָּא**

חֲשׂוֹף – בשי"ן שמאלית – פירושו 'נטול', 'מחוסר': חֲשׂוֹף מֵרַפָּא, חשוכי אהבה. המקור לשימושים מעין אלה הוא הצירוף התלמודי 'חשוכי בנים' או 'חשוכי בנים'. שם התואר חֲשׂוֹף (או חסוף) נגזר מן הפועל חֲשַׁף (או חֲסַף) שפירושו מָנַע. פועל זה מוכר למשל מפרשת העקדה: "וַיַּעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁבְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲדָךְ" (בראשית כב, טז).

19. **הוֹן עֵתֶק / הוֹן עֵתֶק**

על פי משלי ח, יח: "עֲשֵׂר וְכַבֹּד אֲתִי, הוֹן עֵתֶק וְצִדְקָה". להרחבה ראו באתר האקדמיה:

<http://hebrew-academy.org.il/2015/11/01/הון-הון-תועפות/>

20. **בְּלִשׁוֹן מַעֲטָה / בְּלִשׁוֹן הַמַּעֲטָה**

בְּלִשׁוֹן הַמַּעֲטָה = בלשון של המעטה, בהפחתה מחומרת הדבר ומעוצמתו (בלעז: understatement).

21. **לִזוֹת שַׁפְתִּים / עליזות שפתיים**

מקור הצירוף במשלי ד, כד: "הֶסֶר מִמֶּךָ עֲקָשׁוֹת פֶּה, וְלִזוֹת שַׁפְתִּים הֲרַחֵק מִמֶּךָ". השורש לו"ז במשמע הלעצה והוצאת דיבה מוכר ממגילות ים המלח ומלשון חז"ל: "עלי הגדילו עקב ויליזו עלי בשפת עול" (=עול, מגילת הוודיות), "והיו הכל מליזין עליו" (ירושלמי דמאי ב:א, כב ע"ג). יש הרואים בזה גלגול משמעות של השורש המקראי לו"ז המציין סטייה מן הדרך, כגון "אֲשֶׁר אֶרְחֲתֵיהֶם עֲקָשִׁים, וְנִלְוִיִם בְּמַעְגְלוֹתָם" (משלי ב, טו).

22. **מתי מעט / מעטי מעט**

המילה המקראית מְתִים משמעה אנשים, גברים. מכאן מְתִי מְעַט – אנשים מעטים, וכן מְתִי מְסַפֵּר – אנשים מעטים שקל לספור אותם. זה גם המשמע של הרכיב מְתוֹ בשמות הפרטיים מתושלח ומתושאל. למילה יש מקבילות בשפות שמיות רבות, כגון mutu באכדית, met באתיופית. לפי הדעה המקובלת אין קשר בין מְתִים 'אנשים' ובין מְתִים 'שאינם חיים', אך יש מי שהציע שמתים במשמע אנשים משמעו היסודי 'בני תמותה', ומכאן 'בני אדם'. מכל מקום יש הבדל בניקוד בין המילים, ונאמר בשם אבן עזרא: "מתים שוכבים מתים, מתים עומדים חיים", כלומר כאשר המילה מנוקדת בצירי (שתי נקודות שוכבות) מְתִים, הכוונה לאנשים שמתו, ואילו כאשר היא מנוקדת בשווא (שתי נקודות עומדות) מְתִים הכוונה לאנשים חיים.

23. **שוקד על שמריו / שוקט אל שמריו**

מקור הביטוי בירמיהו מח, יא: "שָׁאֲבֵן מוֹאֵב מְנַעֲרֵיו וְשָׁקֵט הוּא אֶל שְׁמֵרָיו וְלֹא הוֹרֵק מְכָלִי אֶל כְּלִי וּבְגוּלָה לֹא הֶלֶךְ עַל כֵּן עָמַד טַעֲמוֹ בּוֹ וְרִיחוֹ לֹא נָמַר". ההקשר המקורי חיובי (מואב רגועים ויושבים לבטח במקומם), אך בימינו 'שוקט אל שמריו' או 'קופא על שמריו' (על פי צפניה א, יב) הוא ביטוי שלילי שעניינו 'נשאר באותו המצב ולא מתקדם'.